

SVE ŠTO JE OSTALO OD MOG OCA

— Odlomak iz romana »Bašta, Pepeo« —

Ležeći tako, s bradom dignutom uvis, polumrtav, olabavljenih vilica, otomboljenih usana, sa spuštenom jabučicom, iz koje su izlazili krkljajući neki zadnjonepčani suglasnici, lepljivi i aspirantni, moj otac je ulivao sažaljenje. Lišen znakova svog dostojanstva, žezla štapa i krune halbcilindra, bez naočara i surove maske strogosti i meditacije, lice mu je otkrivalo anatomiju njegove kože, žilice i mitesere njegovog dominantnog muškog nosa, fizičku kartu njegovih bora za koje sam sve dotle verovao da su samo obrazina na licu patnika i apostola. Bila je to, međutim, tvrda, rapava kora, rošava i masna kao od šminke, prošarana tankim modrim žilicama. Podočnjaci su mu bili omekli i naduti kao plikovi u kojima se mućka limfa. Njegova ruka, njegova balsamovana ruka, visila je niz krevet kao čuvar njegova tela, zaspala straža, i pokazivala figu — poslednja pakost koju je moj otac mogao da izmisli: figa pružena pod nos celom svetu i snovima u koje više nije verovao.

Već sutradan, došavši k sebi, i još mamuran i mučan paklenom žeđu koju je zalivao vodom kao požar, on bi pokušao da povrati svoje dostojanstvo i nameštao bi pred ogledalom kravatu, hitro, kao što se namešta u usta proteze. Odlazio bi bez reči, nastavljajući svoj genijalni solilokvij, i vraćao bi se uveče kasno, a da mi nismo znali gde boravi. Kasnije su nam seljaci i čobani donosili vesti o njemu, tvrdeći da su ga videli u srcu Grofovske šume, na nekih deset kilometara od sela, ili čak u tuđim, dalekim atarima. Dolazio je kući samo da se obrije, da promeni kragnu i da prespava, no nije govorio ni sa kim i odbijao je da išta pojede, bojeći se da ga ne otrujemo. Hranio se šumskim pečurkama, kiselicom, divljim jabukama i ispijao je ptičja jaja koja je dohvatao iz gnezda kukom svog štapa. Kasnije, tokom leta, otkrivali smo ga tu i tamo u poljima, iznenada: izronio bi iz zapaljenog žita njegov crni halbcilinder, sevnule bi na suncu njegove naočari. Koraćao je poljima, zami-

šljen, zamahujući visoko svojim štapom, gazio je mesečarski, idući za svojom zvezdom koja bi se u suncokretima sasvim izgubila, i on bi je pronašao tek na kraju njive — na svom crnom, zamašćenom geroku.

Očeve usamljениčke šetnje morale su neminovno da izazovu podozrenje seljaka i lokalnih vlasti. U dogovoru sa mesnom žandarmerijom i u saglasnosti sa županom i crkvenim velikodostojnicima, narodna civilna straža i seoske omladinske (fašističke) organizacije uzele su na sebe mučan zadatak da razjasne tajnu misiju mog oca, smisao njegovih lutanja i njegovog pretvaranja. Počeli su, dakle, da ga uhode, da prisluškuju njegove solilokvije i da o tome podnose izveštaje, često vrlo izvitoperene i zlonamerne, iskonstruisane iz somnambulnih odlomaka koji su se otkidali sa očevih usana, pa, brisani vetrom i vazдушnim strujama, dospevali do ušiju došnika potpuno lišeni konteksta i prave verodostojnosti. Jer, nema sumnje, očevi su solilokviji bili genijalni poput proročkih knjiga, to su bile apokaliptičke parabole, pune pesimizma, to je bila jedna beskrajna pesma nad pesmama, gusta i elokventna, nadahnuta, neponovljiva jeremijada, plod dugogodišnjeg iskustva, plod besanica i koncentracije, teški, prezreli plod ozarene, iluminirane svesti u klimaksu njenih moći. To su bile molitve i kletve titana koji se suprotstavio bogovima, panteistički psalmi (u čijoj je osnovi bez sumnje stajao spinozizam: očeva etika i estetika), no ne treba misliti da u tom njegovom usmenom stvaralaštvu, čiji se izvor nalazi u dalekoj istoriji, u biblijskim vremenima semitskih plemena, nije bilo lirskih kadenci i da je ono, kako bi se u prvi mah moglo učiniti, bilo svedeno na spinozističku suvoparnu varijantu semitske filozofije. Nikako. U tom neposrednom dodiru s prirodom, između čipke paprati i trnja četinara, u mirisu smole i kroz pevanje kosa i strnadica, filozofija mog oca doživela je izvanrednu metamorfozu. (Naročito u poređenju sa načelima i stilom iznetim u tobožnjem *Redu vožnje* iz 1939. no koji ostaje osnovnom i, na žalost, jedinom knjigom za izučavanje njegova panteizma.) Njegova je filozofija počela da gubi svoju hladnu racionalnost, dokazni je postupak bio sve više sveden na lirske dokaz, ne manje snažan, no prijemčiviji, oštourniji i sigurniji. Otpali su balasti teških eruditnih materijala, naučni aparat od antiteze do teze, od teze do dokaza postao je lak, skoro neosetan, oplemenjen mirisom šumske smole, a *quod erat demonstrandum* padao je na pravom mestu i u pravom trenutku, kao žir sa drveta, dok su lažne i nedovoljno dokazljive istine venule kao grane i otpdale sa treskom, opominjući na razumnost i meru. Moj otac je u suštini predstavljao modernu varijantu panteističkih pustinjaka i lutajućih filozofa, ličnost poput Zarostra, no svestan u svakom trenutku zahteva vremena, situiran u prostoru sa apsolutnom sigurnošću, ne gubeći ni u jednom trenutku sever: odatle očeva privrženost za gerok i halbcylinder: vreme pustinjaka u dronjcima bilo je prošlo nepovratno. Zato je on držao toliko do svoga sata sa la-

tinskim brojčanikom: on mu je pokazivao *tačno vreme*, brisalo onu razliku koja nastaje između fizičke i kalendarske godine i još mu je služio kao dokaz i opomena kako se ne bi odao nekom nadvremenskom i bezvremenskom filozofiranju koje ne bi vodilo računa o aktuelnim problemima epohe.

Najveće podozrenje u odnosu na mog oca pokazala je, mimo svih očekivanja, crkva. Vlasti su prihvatale i stenografisale izveštaje špijuna i stavljale ih u očevu golemu kartoteku sa izvesnom podsmešljivom ravnodušnošću, potpuno nezainteresovane, jer su, za slučaj da se ukaže potreba, imale na čelu cele te konfuzne i goleme kartoteke lekarsku potvrdu o očevoj neuravnoteženosti, što ih je oslobađalo svake bliže odgovornosti. Ipak su vlasti čekale neki njegov ispad koji bi ga potpuno kompromitovao i dao im mogućnost da ga se bezbolno otarase. Crkva je pak imala već gotove dokaze za njegovu razbijačku i bogohulnu delatnost. Cinjenica da je moj otac iluminiran, vidovnjak i sumašedšij, to je za crkvu bio samo dokaz njegove lucidnosti, njegovog opštenja sa tamnim silama, jer on, po mišljenju klera, i nije bio ništa drugo do grešnik, nečastivi, kroz čija usta kao kroz medijum govori sam sotona. Pričalo se i propovedalo sa predikaonice da dodir njegova štapa sa gvozdenim šiljkom ima čarobnu moć, da u Grofovskoj šumi kuda on prolazi drveće vene kao trava, da njegov ispljvak rađa otrovne smrtonosne gljive — *Ithyphallus impudicus* — koje se kriju pod vidom jestvenih pitomih pečurki. Uskoro svu brigu o uhođenju mog oca uzimaju na sebe »žene trećeg reda«, seoske sumanute bogomoljke koje su za svojih zasluga nosile oko struka konopce sa tri golema čvora, bigotne udovice koje su pakao svojih raspljenih bedara gasile molitvom i postom, glavobolne i histerične ženetine koje su svoju upaljenost pretvarale u religiozni trans i sujeverje. U dogovoru sa seoskim kapelanom, one su se vukle očevim stopama, prateći ga sa pristojnog odstojanja. Moj otac nije, naravno, primećivao ništa, i svoje je psalme izgovarao sa jednakom strašću, zagledan u paprat i u gnezda ptica. Lujza, najodanija uhoda mog oca, beležila je katkad njegove reči, rečenice i odlomke rečenica, nespretno, oblizujući jezikom kratku mastiljavu olovku od koje su joj usne postajale modre kao od gloginja. S revnošću izbezumljenog fanatika, »žene trećeg reda« i ratne udovice, ona je pratila svaki očev pokret, upisivala u svoju svesku »tajanstvene znakove« koje je moj otac ispisivao po zraku svojim štapom, obeležavala drveća uz koje se on mokrio, da bi sutradan našla to drveće »svenulo i pocrnelo, kao munjom nebeskom opaljeno«. Pošto je natrpao usta kiselicom i popravio kravatu, moj otac zabada štap u meku zemlju, stavlja na štap svoj tvrdi šešir, kao pagani kad grade svoje idole, okreće se zatim ka zapadu i diže ruke uvis da izgovori svoju himnu zalazećem suncu, drugom po redu božanstvu u hijerarhiji očeve religije (a prvo božanstvo jeste sunce-sin, sunce-Elohim, ono koje se pojavljuje izjutra na istoku, i koje je

prvostepeno božanstvo, otac i sin u isto vreme), uspravlja se i počinje da peva, da bugari, lucidan i nadahnut, panteistički genije čiji jezik i reč postaju božansko slovo, pesma nad pesmama, a u daljini, uskoro zatim, šuma počinje da pucketa, da plamti požarom...

Dokazi protiv mog oca sve su se više gomilali. Vlasti su, pod pritiskom crkve, morale konačno da preduzmu nešto. No kako nisu imale nikakav *corpus delicti*, zadovoljile su se time da daju određene ruke seoskoj hrišćanskoj omladini. Vlasti su rešile da operu ruke od sve te prljave rabote i da se pojave tek u trenutku kada moj otac već bude razapet na krstu. Intervencija vlasti svešće se na jedan formalni zapisnik i, eventualno, ako se za to ukaže potreba, na ispitivanje nekih svedoka, a u krajnjem slučaju na jedan vrlo kratak pritvor nekog od učesnika linčovanja. Za tu priliku već su bili našli jednog dobrovoljca, Tota, koji će se žrtvovati da odeži nedelju dana u istražnom zatvoru, pod uslovom da ga uhapsu tek desetak dana posle događaja, jer u međuvremenu mora da preore njivu. Po izveštajima očevih uhoda i špijuna, zaverenici su znali manje-više tačan raspored njegovog vremena, bili su upoznati s njegovim navikama, s onim što bi se moglo nazvati očevim ličnim, privatnim životom, kada takva reč ne bi bila u suprotnosti sa njegovom vrlo nesebičnom misijom i njegovim altruističkim namerama i postupcima. No činjenica je da su znali da se moj otac nije odrekao nekih svojih navika i da se trudio da ne izgubi osobine modernog čoveka, kako se ne bi pretvorio u filozofa-boema ili u seoskog pustinjaka. On je nekim pojedinostima u oblačenju, u redovnom uzimanju hrane tri puta na dan, u tačno određeno vreme, u popodnevnom spavanju i slično, hteo da ostane u okvirima modernog evropskog načina života, da ostane veran zahtevima doba i vremena, bez obzira na teške ratne prilike i na svoju usamljenost. Tako su ga iznenadili na spavanju, u paprati, u trenutku kada je počeo da hrče veličanstveno, što ih je uverilo da je duboko uspavan, i da su dakle uspavane i njegove čarobnjačke, demonske moći. Ležao je na leđima, ruku široko razmaknutih, kao da je razapet, sa olabavljenom kravatom, dok su mu po čelu mileli mravi, a muve ispijale sa krajeva usana slatke sokove divljeg bagrema i mlečike. Kraj njega, na dohvat ruke, stajao je zaboden u zemlju njegov čarobni štap, jedva se pomaljajući iz visoke paprati, a na njemu njegov crni šešir sa tvrdim obodom, malo nakrivljen kao šlem na pušci neznanog junaka ili kao strašilo za ptice u kukuruzima.

»Ko to ometa san pravednika?« reče moj otac patetično, uspravljajući se.

Bio je savršeno miran, bar naizgled, kada je osetio na svojim krstima dvocevku koja mu je utisnula na bubrege jednu položenu osmicu. Seljaci, naoružani močugama, zadihani i prljavi, počеше da se pomalaju iz paprati. Lujza je stajala najbliže njemu, zažagrenih

očiju, krsteći se hitro. Pod nogama joj je stajao očevo štap, zgažen kao zmija-otrovnica. Otac je izgledao savršeno miran i glas mu nije ni u jednom trenutku zadržao. Sagnuo se da podigne šešir, zatim je počeo da traži pogledom svoj štap. Nespretno, počeo je odjednom da se vrpolti, da se premešta s noge na nogu, patkasto, a ruke mu zadržao kao u kakvog alkoholičara. Fazonirao je strpljivo svoj šešir, kako bi prikrio uzbuđenje koje ga je počelo panično obuzimati u trenutku kada je video da je razoružan, zatim se maši za džep da potraži svoju simfoniju.

»Čuvaj, Tot, možda je naoružan«, reče neko.

No moj otac je već bio izvukao ruku iz džepa i svi videše parče novina koje on prinese nosu i u koje se useknu. (Svako je uzbuđenje izazivalo kod njega snažne poremećaje metabolizma i obilno izlučivanje tekućina. Znao sam da će, ako se iz svega toga izvuče živ, prva stvar koju će da uradi biti da se pomokri iza nekog žbuna, puštajući snažne vetrove.) Detlić je dobio negde iznad naših glava, nevidljiv: tap-tap-tap, tip-tip-tip, tap-tap-tap, tiptiptip i to je moglo da zvuči kao loš predznak. Video sam da je i moj otac to osetio, jer je jedva primetno okrenuo glavu u tom pravcu, kao da dešifruje Morzeovu poruku. (Moj otac je posle bankrotstva počeo kao železnički službenik u Šidu, tako da mu Morze nije predstavljao tajnu. On je dakle mogao lako da primi šifrovanu poruku od Morzea-detlića i da je prevede u sebi manje-više tačno, ne doslovce, ali kao ljubavno pismo pisano nečitim rukopisom. I to je, mislim, osim onoga na šidskoj postaji, davno, pre mog rođenja, bila jedina poruka koju je on primio šifrovano. A ono što pričaju da moj otac ima radio-primopredajnik kojim šalje šifrovane poruke savezničkim avionima koji nadleću selo, to je po svoj prilici budalaština. I jedino moja želja da vidim svog oca u nekom herojskom svetlu, a ne samo u ulozi sveca i martira, davala je mojoj mašti jednu minimalnu šansu: sedi on, moj otac, patkasti dustabanaš, veliki glumac, heroj i mučenik, sedi u srcu Grofovske šume, u nekoj pećini, sa slušalicama na uhu i pritiskuje na taster: ti, ti-ti-ti-ti, ti ti tititititi, odjednom svemoćan, držeći u rukama sudbinu čovečanstva, upravljajući svojim porukama eskadrile savezničkih bombardera koji na jedan jedini njegov znak mogu da unište čitava sela i gradove, da kamen na kamenu ne ostane, da sve pretvore u prah i pepeo. Na žalost, sve to nije bila toliko posledica sumnje u mogućnost očevog herojstva koliko čista fantazija. (Jer ja sam bio nasledio od svog oca sklonost nerealnom: živeo sam, kao i on, na mesecu. Samo on je bio još fanatik — verovao je u mogućnost ostvarenja svojih fantazija i borio se za njih vatreno. Ja sam pak ležao u pojati gospodina Molnara, kod koga sam čuvao krave, ležao sam na mirišljavom, tek pokupljenom senu i čulima doživljavao srednji vek. Zveckanje oklopa, miris ljiljana i polunagih robinja — uticaj literature. Lepršanje zelenog muslina na glavi plave izabranice — Julije — ruku otežanih od prstenja. Zov trube. Skripanje čekrka i lanac na pokretnom mostu zamka. Držao bih oči zatvorene

još dve-tri sekunde, a onda bih stao pred gospodina Molnara, svog gazdu, bled, u kratkim zelenim pantalonama od koprivnog platna: »Da, gospodine Molnar, razumeo sam vas. Iseckati repu na sitno i vezati tele.« A mislio sam: »Ne, vaše Veličanstvo, ne pristajem na te uslove. To je bedno. Tući ćemo se sabljama!«)

Otac je počeo da gubi prisebnost. Držao se sve jadrnije.

Video sam da je sav napor njegova tela i njegova duha usredsređen u jedan golemi grč kojim je pokušavao da spreči svoju dija-reju. Stiskao je usne i osvrtao se u pravcu žbuna, bespomoćno, bojeći se najgoreg. Pošto je poznao, uprkos lažne brade iza koje se skrivao, predstavnika županije, koji se tako prurušen pojavio na tom delikatnom mestu gde se priprema grozan zločin, moj otac se obrati njemu, gledajući ostale s prezirom i potpuno ih ignorišući, i stade mu objašnjavati u glavnim crtama, uostalom vrlo konfuzno, svoja panteistička načela sa kojima bedni pronalasci, kao što je onaj Morzeov, nemaju apsolutno nikakve veze. »Da su me ova gospoda optužila« — počeo moj otac, drhteći na granici bezumlja i obraćajući se lažnom trgovačkom putniku koji se počeo skrivati iza gomile, demaskiran i postidjen — »da su me optužila za saradnju s pticama nebeskim, za zlonamerno i tendenciozno mešanje u život prirode i u njene misterije, makar u najčistijoj, panteističkoj nameri da se ona pridobije i da se primora na savez sa čovečanstvom, koje uostalom i nije dostojno tog prijateljstva, — razumeo bih njihove optužbe. Ali gospoda su u zabludi! Jer kakve ja zapravo imam veze s tim besmislenim optužbama i s tim krivokletnicima koji mi insinuiraju neke ljudske, avaj isuviše ljudske pakosti? Nikakve, gospodo! (Obraćajući se sad već gomili): Ja samo propovedam u svom hramu, u šumama, svoju religiju, koja, na žalost, još nema pristalica, ali koja će jednog dana ponovo doći među ljude i čiji će hram biti podignut ovde (pokazuje prstom), evo baš ovde, gde vi pripremate grozni zločin. Stoga, gospodo, izvršite što pre svoj naum, osnujte novu snažnu veru, religiju iznad svih drugih, ustoličite svojim postupkom prvog sveca i martira Religije Budućnosti. Moje vam izmučeno i bespomoćno telo stoji na raspolaganju, a moj je duh, filozofski rečeno, pripremljen za raspeće. Izvršite, velim, što pre svoj naum, a konsekvence će biti dalekosežne. Gomila hodočasnika iz celog sveta utrće svojim bosim nogama staze do tog hrama koji se već beli u moć duhu a koji će biti podignut nad mojom humkom. Turizam će, gospodo, da cveta kao korov na njivama. Dakle, napred, ukoliko imate dokaza u svojim rukama i čistu savest pred Onim koji sve vidi. (Posle male pauze): Pošto vidim da se kolebate, i da vas je dirnula moja privatna sudbina, sudbina muža i oca dvoje nejake dece — (on me traži svojim izbezumljenim pogledom u gomili) — izgladimo, gospodo, taj nesporazum, džentlmen-ski. . .« Njegova ga rečitost i njegova demagoška strast nisu izneverile ni u tom delikatnom trenutku. Seljaci su u početku nestrpljivo i bojažljivo baratali svojim batinama ispod njegova nosa, prekidaći nje-

govo izlaganje psovkama i kletvama, no njegova ih je rečitost zbu- nila, pa su uskoro počeli da ga slušaju, ne razumevajući od svega ništa, osim činjenice da im govori jedan genije, jedan jurodivi, pa su, naročito zbog zagonetnog prisustva »trgovačkog putnika« (u kome su i sami poznali predstavnika županije i koji je konačno ski- nuo svoju lažnu bradu, kako bi se manje kompromitovao) pristali na očeve uslove: ukoliko pronađu radiostanicu u žbunu koji je ozna- čila »žena trećeg reda«, da ga obese za prvo drvo ili da ga razapnu kao Isusa ili kao razbojnika, a ukoliko je ne nađu, da ga puste u miru božjem, da mu vrate štap, kako bi mogao da ide »za svojom zvezdom«. Predstavnik vlasti, polaskan činjenicom da je moj otac baš njemu uputio cveće svoje rečitosti i upravo njega pozvao na džentlmenki sporazum, klimnu glavom i svi priđoše inkriminisanom žbunu. Bio je to divan rascvetali glog što je skrivao neku staru lisičju jazbinu. Prvo su udarali po žbunu, motkom, a cveće je počelo da veje kao mećava. Izvukoše stari zarđali čunak, koleno: Sa rebara rđa je već bila oglodala meso. (*Eto, pomislih u sebi, eto kako tvoj otac šalje poruke preko Morzea.*) Tot izvadi patronu iz cevi i stavi je u džep od pantalona. Udariše močugom po čunku, onako kako se udara zmija — za vrat. Rebra su se lomila krckajući, bez metalne zvonkosti.

»Ja ne lažem«, reče žena trećeg reda i zavrnu suknju da pokaže svoj konopac sa tri čvora vezan oko struka. »Gospod mi je svedok«.

U tom detlić počeo opet da šalje šifrovane poruke i seljaci sklo- niše uže pod kaput. Moj otac se premešta s noge na nogu i gleda zamučena pogleda po izgaženoj paprati kao kraguj. Zatim se u jed- nom trenutku saginje i trijumfalno dohvata svoj štap, pa se isprav- lja, odjednom snažan i visok, našavši fizičku ravnotežu svog stasa, zateže čvor na kravati (štap mu je preko ruke), opipava šiljkom štapa zarđalo, slomljeno koleno čunka, kao što se opipavaju otrovne gljive. Zatim vadi iz džepa parče novina i useknjuje se snažno, držeći glavu visoko kao petao koji će da zapeva, savija pažljivo to parče štampanog papira u koje se useknuo, savija ga pažljivo, na četvoro, na osmoro, kao da je u njemu zavijen zlatni prah, ili aspirin. Pomi- sliš: staviće ga u džep od prsluka, kraj sata. On ga međutim iznenada baca daleko od sebe, u stranu. Hartija se zaleprša kao ptica, boreći se za trenutak sa zemljinom težom, zatim pada naglo, kao kamen, i nestaje u rascvetalom glogu...

Moj otac je imao običaj da se ušmrkuje u novine. Iseckao bi na četvoro stranice *Neues Tageblatt*a i držao ih tako složene u spolj- njem džepu svog geroka. Onda bi se odjednom zaustavio nasred polja ili negde u šumi, stavio bi štap preko leve ruke i zatrubio bi kao lo- vački rog. Prvo jako, zatim još dva puta, slabije. Mogli ste ga čuti, osobito u šumi, predveče, na čitavu vrstu naokolo. Zatim bi savijao to parče pomalo jeretičkih novina i bacaio bi ga desno od sebe, u travu, među cveće. Tako bih ponekad, čuvajući krave gospodina Mol-

nara, negde daleko u Grofovskoj šumi, na mestima gde mi se činilo da nikada nije kročila ljudska noga, pronalazio parčad požutelog *Neues Tageblatt*a i pomislio bih u sebi, začuđen: I ovuda je lutao moj otac, nedavno.

Čitave dve godine posle njegovog odlaska, kada nam je već bilo jasno da se nikada više neće vratiti, našao sam na proplanku, daleko u Grofovskoj šumi, među travama i cvetovima različka, parče izbledelih novina i rekoh svojoj sestri Ani: »Gle, ovo je sve što je ostalo od našeg oca.«